Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 13 (1999)

Για την ελληνική μετάφραση του έργου του
Σπύρου Βρυώνη

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

doi: [10.12681/deltiokms.155](https://doi.org/10.12681/deltiokms.155)

Copyright © 2015, Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδης Π. Μ. (1999). Για την ελληνική μετάφραση του έργου του Σπύρου Βρυώνη. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 13, 373–377. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.155>

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΣΠΥΡΟΥ ΒΡΥΩΝΗ

Με γνήσια και ανυπόκριτη χαρά συμμετέχω στην αποψινή εκδήλωση¹ που διοργανώνεται με την ευκαιρία της ελληνικής έκδοσης του έργου του Σπύρου Βρυώνη για την παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού και τον εξισλαμισμό της Μικρᾶς Ἀσίας. Τρεῖς είναι κυρίως οἱ λόγοι τῆς συμμετοχῆς μου. Οἱ δύο εἶναι λόγοι ἐπαγγελματικῆς ὑποχρέωσης. Πρῶτον γιὰ νὰ ἀποδώσω ὡς νεότερος ἐργάτης τῆς ἐπιστήμης τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ στὸν μεγάλο ἐπιστήμονα, πὺν γιὰ μένα, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν μου στὴν Ἀμερικὴ, ὑπῆρξε πρότυπο καί, ὡς τέκνο τῆς ἐλληνικῆς διασπορᾶς, πηγὴ ὑπερηφάνειας γιὰ τὴ σοβαρότητα, τὴν ἐμβέλεια καὶ τὴν πολλαπλὴ σημασία τοῦ ἔργου του. Ὁ δεύτερος λόγος τῆς συμμετοχῆς μου πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση πὺν συναισθάνομαι νὰ χαιρετίσω ἐκ μέρους τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν τὸ σημαντικό ἐπιστημονικὸ γεγονός τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τοῦ Σπύρου Βρυώνη². Ἡ ἐλληνικὴ ἐκδοσὴ προσφέρει τώρα ἓνα καίριας σημασίας ἐργαλεῖο ἐρευνας τοῦ κεφαλαιώδους θέματος τοῦ μικρασιατικοῦ ἐλληνισμοῦ κατὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ. Τὸ μεγάλο αὐτὸ κεφάλαιο τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ἔχει ἀποκτήσει δημοτικότητα τὰ

1. 7 Μαΐου 1997, Μέγαρο Μελᾶ τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας.

2. Speros Vryonis, Jr., *Ἡ παρακμὴ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ διαδικασία τοῦ ἐξισλαμισμοῦ* (11ος ἕως 15ος αἰώνας), μετ. Κάτια Γαλαταριώτου, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1996.

τελευταία χρόνια, αλλά τὸ σχετικὸ ἐνδιαφέρον, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴ μεταβυζαντινὴ καὶ τὴ νεότερη περίοδο, παραμένει τελείως ἐπιφανειακό, καὶ ἡ ὑπόθεση τῆς μελέτης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ δυστυχῶς δεινοπαθεῖ στὰ χέρια ἐρασιτεχνῶν, κακῶν ἱστορικῶν καὶ αὐτόκλητων ἐιδικῶν πού, ἀντὶ νὰ προάγουν, συσκοτίζουν τὴν κατανόηση τῶν ζητημάτων προκαλώντας συγχύσεις καὶ προσφεύγοντας σὲ συγκινησιακὴ ἐκμετάλλευση τοῦ θέματος γιὰ νὰ ἀποκρύπτουν ἔτσι τὴν ἀνεπάρκειά τους. Τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀγωνίζεται μὲ τὶς μικρές του δυνάμεις νὰ ἀντισταθεῖ σ' αὐτὴ τὴν καπηλεία. Ὁ ἀγώνας ὅμως εἶναι συχνὰ δύσκολος καὶ ἄνισος, γιὰτὶ ἔχουμε νὰ ἀναμετρηθοῦμε μὲ σκοπιμότητες καὶ προσωπικὰ συμφέροντα ποὺ δὲν διστάζουν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὶς ἐθνικὲς εὐαισθησίες καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσιά μας προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὶς ἰδιοτελεῖς τους ἐπιδιώξεις. Μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας* τοῦ Βρυώνη διαθέτουμε τώρα ἓνα ἐγχειρίδιο μελέτης ποὺ ὑποδεικνύει καὶ καθιερώνει τὸ ἀναγκαῖο ἐπίπεδο ἔρευνας στὸ ὅποιο πρέπει νὰ κινεῖται ἡ μελέτη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, περιλαμβανομένης καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς. Ὡς πανεπιστημιακὸς δάσκαλος, ὡς μελετητὴς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ὑπεύθυνος τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, τοῦ μόνου ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος τῆς χώρας μας ποὺ ἔχει ἀποκλειστικὸ προορισμὸ τὴ μελέτη τῆς παρουσίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ μικρασιατικὴ χερσόνησο, αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση γιὰ τὸ ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἑθνικῆς Τραπέζης, ποὺ τιμοῦμε σήμερα, καὶ ἐκφράζω αἰσθήματα εὐκρινεοῦς ἐκτίμησης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ Μορφωτικὸ τῆς Ἰδρυμα γιὰ τὴν προσφορὰ τους αὐτῇ στὴν ἐπιστημονικὴ ζωὴ τῆς χώρας.

Ὁ τρίτος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον βρίσκομαι ἐδῶ εἶναι κάπως πιὸ προσωπικός, καθὼς ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς μεταφέρω κάτι ἀπὸ τὸν νεανικὸ ἐνθουσιασμὸ ποὺ αἰσθάνθηκα ὅταν πρωτοδιάβασα τὸ βιβλίο τοῦ καθηγητῆ Βρυώνη, στὴν πρώτη ἀμερικανικὴ ἔκδοση τοῦ 1971 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας. Βρισκόμουν στὸ δεῦτερο ἔτος τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν μου καὶ εἶχα τὴν τύχη νὰ κάθομαι στὰ ἴδια θρανία στὸ Χάρβαρντ, ἀπ' ὅπου παλαιότερα εἶχε περάσει καὶ ὁ Σπύρος. Παρακολουθοῦσα, μεταξὺ ἄλλων, τὰ μαθήματα βυζαντινῆς, ὁθωμανικῆς

και βαλκανικής ιστορίας που παρέδιδε ο παλαιός καθηγητής του Σπύρου, ο Robert Lee Wolff. Σε σχέση με τα μαθήματα αυτά διάβασα το βιβλίο για τη Μικρά Άσία. Το ενδιαφέρον που μου προκάλεσε μαρτυρείται από το γεγονός ότι η ανάλυση του βιβλίου αποτέλεσε τον πυρήνα μιας από τις μεταπτυχιακές εργασίες μου στο Χάρβαρντ, όπου προσπάθησα να συνδέσω το φαινόμενο του εξισλαμισμού της Μικράς Άσίας με την ιστορική κοινωνιολογία των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Αργότερα, μεταφρασμένο στα ελληνικά, το κείμενο αποτέλεσε ένα από τα πρώτα μου επιστημονικά δημοσιεύματα στα *Μικρασιατικά Χρονικά*, το 1975. Η όφειλή μου λοιπόν στο έργο και στη σκέψη του Σπύρου Βρυώνη είναι πολύμορφη και συνδέεται με τις απαρχές της επιστημονικής μου πορείας.

Τρεις διαστάσεις του έργου του Βρυώνη θα ήθελα να εξάρω ιδιαίτερα απόψε, για να εξηγήσω τον ενθουσιασμό μου για το βιβλίο του. Η πρώτη, που είναι αμεσότερα προφανής στον αναγνώστη και έντυπωσιάζει όπωσδήποτε τον νεοσσύ της επιστήμης, είναι η πολλαπλότητα των πηγών. Η ιστορία του πολύπλοκου φαινομένου της πτώσης του μικρασιατικού ελληνισμού και του εξισλαμισμού της ιστορικής του κοιτίδας γράφεται επί τη βάση ενός εύρυστου φάσματος πηγών. Πέραν των βυζαντινών πηγών χρησιμοποιούνται όλες οι διαθέσιμες οθωμανικές και ανατολικές πηγές, και έτσι η ιστορία ενός κεφαλαίου της κοινής ιστορίας του μεσαιωνικού ελληνικού και οθωμανικού κόσμου γράφεται με βάση τις πηγές αμφοτέρων, με αποτέλεσμα η μελέτη να συνιστά ουσιώδη συμβολή σε δύο πεδία των ιστορικών επιστημών, τόσο στη βυζαντινολογία όσο και στην τουρκολογία. Άξια ιδιαίτερης μνείας είναι η εύρυθμη χρήση της νεοελληνικής επιστημονικής βιβλιογραφίας, που σταχυολογείται με λεπτομερή και συστηματική αποδελτίωση δυσεύρετων συχνά περιοδικών και μονογραφιών, που έτσι εντάσσονται στην οπτική της διεθνούς επιστημονικής έρευνας. Αυτό το τελευταίο στοιχείο αποτελεί κατά τη γνώμη μου μεγίστη υπηρεσία του Σπύρου Βρυώνη προς την ελληνική επιστήμη και το έργο του συνιστά υπόδειγμα ερευνητικής ευσυνειδησίας, αλλά δυστυχώς και εξαίρεση στη βιβλιογραφία της βυζαντινής και οθωμανικής ιστορίας, που ως επί το πλείστον δεν συνδιαλέγονται με τη νεοελληνική βιβλιογραφία.

Η δεύτερη διάσταση του βιβλίου που θα ήθελα να εξάρω είναι η συγ-

κριτική προσέγγιση. Ὁ ἐξισλαμισμὸς καὶ ἐκτουρκισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὡς φαινόμενα πολιτισμικῆς καὶ δημογραφικῆς ἀλλαγῆς παραληλίζονται πρὸς τὴν «reconquista» τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς δυνάμεις τὴν ἴδια περίοδο, διαδικασία πού συνετέλεσε στὴν ἀντίστροφη μεταμόρφωση μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸ καὶ τὸν γλωσσικὸ ἐκλατινισμὸ τῆς χερσονήσου, μετὰ τὴ μακραίωνη ἰσλαμικὴ κυριαρχία. Ἡ συγκριτικὴ ὀπτικὴ συνιστᾷ πρωτοποριακὸ στοιχεῖο τῆς μεθοδολογικῆς συγκρότησης τοῦ ἔργου καὶ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἰδιαίτερα πρωτότυπο γνῶρισμα γιὰ τὴν ἐποχὴ πού γράφτηκε τὸ βιβλίο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν θὰ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἡ σημασία τοῦ μεθοδολογικοῦ αὐτοῦ στοιχείου. Ἡ συγκριτικὴ ὀπτικὴ διευρύνει τὸν κύκλο τῶν δυνάμει ἀναγνωστῶν τοῦ βιβλίου καὶ ἔτσι ἐπιτυγχάνει νὰ ἐντάξει τὴ θεματολογία τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἱστορίας στὰ ἐνδιαφέροντα μιᾶς εὐρύτερης ἐπιστημονικῆς κοινότητος, συμβάλλοντας ἔτσι στὴν ἐπιστημονικὴ καθιέρωση τοῦ ἐξειδικευμένου ἀντικειμένου τῆς ἐπιμέρους περίπτωσης. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ προσθέσω ὅτι αὐτὸ τὸ μεθοδολογικὸ ὑπόδειγμα θὰ ὀφείλει ν' ἀκολουθήσει καὶ ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία ἂν θέλει νὰ ξεπεράσει ἐπιτέλους τὸν ἐπαρχιωτισμὸ της.

Ἡ τρίτῃ διάσταση τῆς ἱστορικῆς σύνθεσης τοῦ Σπύρου Βρυῶν στὴν ὁποία θὰ ἤθελα τελειώνοντας νὰ σταθῶ εἶναι ἡ ἀναφορὰ στὸν μεταβυζαντινὸ κόσμον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, «the Byzantine residue» ἢ «τὰ βυζαντινὰ κατάλοιπα», ὅπως ἀπέδωσε ἑλληνικὰ τὸν ὅρο ἡ Κάτια Γαλαταριώτου στὴν ὥραία καὶ πολύμοχθὴ της μετάφραση. Ἀναφέρομαι συγκεκριμένα στὶς λιγοστὲς ἀλλὰ πυκνὲς καὶ μεγίστης σημασίας σελίδες πού ἀφιερῶναι ὁ συγγραφέας στὴν παρουσία τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τὸ 1453 καὶ ἕως τὴν τελικὴ ἔξοδο στὰ χρόνια 1924-1925. Οἱ σελίδες 394-407 τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ἀποτελοῦν ὑψίστης χρησιμότητος τμῆμα τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῶν αἰτημάτων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ἔρευνας γιὰ δύο κυρίως λόγους. Πρῶτον διότι τὸ τμῆμα αὐτὸ ἀξιοποιεῖ ἐξαντλητικὰ τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν μικρασιατικὸ ἑλληνισμό, καὶ δεῦτερον διότι ἐντάσσει τὰ ζητήματα τῆς ἐπιβίωσης καὶ τῆς ἱστορικῆς ὑπόστασης τοῦ μεταβυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν ἐπιστημονικὴ προβληματικὴ τῆς ἱστορίας τοῦ μεσογειακοῦ κόσμου. Γιὰ τὸ σύντομον αὐτὸ τμῆμα τοῦ ἔργου

του ό Σπύρος Βρυώνης δικαιούται πράγματι τῆς αὐδίου εὐγνωμοσύνης τῆς ἑλληνικῆς μικρασιολογίας.

Γιά ὅλους αὐτούς τοὺς λόγους πιστεύω ὅτι δὲν θὰ θὰ ἦταν ὑπερβολή ἂν κατέληγα ἐκφράζοντας, ὡς μέλος τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος τῆς χώρας, εὐχαριστίες θερμῆς καὶ ἐγκάρδιες πρὸς τὴν Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση καὶ πρὸς τὸν συγγραφέα, τὸν Σπύρο Βρυώνη, γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸ μόχθο καὶ τὸν ὀραματισμὸ πρὸς συνθέτουν τὸ ἔργο του.